

FIZIKER RÓBERT

A legitimista gondolkodók és a nagyvilág

A Lajtán (és az Óperenciás tengeren is) túl

Ormos Mária egy interjújában nemrég úgy jellemezte a mindenkori magyar politikai elitet, hogy azok naivan, „minden alap nélkül bíznak és hisznek. Rákóczi XIV. Lajosban, az 1849-es hősök Nyugat-Európa támogatásában, Károlyi Mihály francia segítségében”.¹ A „hívó” politikusok köre természetesen bővíthető. Közéjük sorolandók a magyar (és az osztrák)² legitimisták is, akik hittek abban, hogy az egykori dunai monarchiát valamilyen formában fel lehet támasztani, vissza lehet és kell állítani egy pártok feletti erkölcsi tekintélyt, az elcsatolt területek feletti jogigényt biztosítja a történeti jog, s a nyugati hatalmakat és a szomszédos kisantant-államokat – alapjában diplomáciai eszközökkel – meg lehet győzni erről. Eszményük az alkotmányos, európai Magyarország volt. A szakmai közvélemény számára a legitimizmus jó ideig csupán az utolsó Habsburg, IV. Károly két visszatérési kísérlete³ kapcsán lezajlott „operettháború” (vagy hatalmi harc) formájában, majd a második világhégés idején tapasztalható „operettellenállás” (legalábbis a térség egyes államaival való összevetésben) egyik ele-

¹ http://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/mas_ez_a_zsidozas_interju_ormos_maria_tortenesszel. Az utolsó letöltés ideje: 2012. december 5.

² FIZIKER Róbert: *Habsburg kontra Hitler. Legitimisták az anchluss ellen, az önálló Ausztriáért. Az osztrák legitimista mozgalom története 1918–1945*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.

³ ORMOS Mária: „Soha, amíg élek!” *Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pannónia Könyvek, Pécs, 1990; SPEIDL Zoltán: *Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon 1919–1921*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

meként⁴ jelent meg a két háború közötti magyar történelemben. A monarchisták nevesebb politikusainak pályájáról – törekvéseik sikertelenségének fényében – kevés említés történt a publikációkban. Időközben a történész céh kiváló képviselői (köztük mindegyiknél Kardos József professzor) pótolták a mulasztást.⁵

A legitimisták mögött rövid időre belpolitikailag releváns szimpátiapotenciál halmozódott fel előbb Magyarországon,⁶ majd Ausztriában is. Úgy gondolták, hogy ha restaurálják a világpolitikai súlyú, a történeti jogfolytonosságot garantáló, legitimnek tekintett dinasztíát, s vezetésével helyreállítják a világpolitikai súlyú osztrák-magyar, illetve magyar-osztrák perszonáluniót, feléleszthető lesz az integer Magyarország, revideálhatják Trianont, s a „szociális népkirályság” meghirdetésével kilábalnak a társadalmi-gazdasági krízisből. Így bekövetkezhet a Duna-völgyi népek megbékélése, megállítják a germán⁷ és szláv őriaszt, s így Európa

⁴ Többek között JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1918–1945*. Kossuth Könyvkiadó, 1988; ANDORKA Rudolf: *A madridi követségtől Mauthausenig*. Kossuth Könyvkiadó, 1978.

⁵ Számos tanulmánya mellett KARDOS József: *Legitimizmus. Legitimista politikuskok Magyarországon a két világháború között*. Korona Kiadó, Budapest, 1998, illetve BÉKÉS Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2007. A portrék közül említést érdemel SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2003; MURÁNYI Gábor: *Egy epizodista főszerepe. Lajos Iván történész élete és halála*. Noran Kiadó, Budapest, 2006. A legitimista publicisztika témakörében: *A magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta: ZÁVODSZKY Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. (A továbbiakban: Pethő Sándor válogatott publicisztikája.) Az emlékiratok közül kiemelendő: GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: PAÁL Vince. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. Újabbban: BÉKÉS Márton: *A legitimisták és a legitimizmus*. In: ROMSICS Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 214–242.

⁶ Az Andrássy–Friedrich Pártnak 1920-as megalakulásakor 30 parlamenti képviselője volt. A szintén legitimista programmal fellépő Keresztény Gazdasági és Szociális Pártnak 1926-ban 35, 1931-ben 36. A választási eredményekről részletesen lásd HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. I. k. A választások története és politikai geográfiája. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.

⁷ A „fogatlan kuruc tigrisek” és a „germán oroszlán” küzdelmét kezdettől fogva egyoldalúnak látták. PETHŐ Sándor: *A magyar Capitoliumon. A magyar királyeszmé a Duna völgyében*. Gellért Könyvkiadó vállalat, Budapest, 1932. 66. (A továbbiakban: PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*.)

békéje is megvalósulhat. A Németországból fenyegető veszélyt már az első világháború alatt érzékelték: minden politikai megfontolás háttérében kimondatlanul is ott volt az attól való félelem, hogy a németek Ausztriával fogják magukat kárpótolni.⁸ „Meghallgatták őket, de nem hallgattak rájuk”⁹ – fogalmazott Apponyi Albert, a legitimisták ikonikus vezéralakja.

A legitimista gondolati konstrukció bemutatását két tényező is nehezíti. Egyrészt a dokumentumok jelentős része megsemmisült, vagy azokat tudatosan megsemmisítették (a tihanyi apátság kancelláriájában elégették, az Anschluss előtti napokban a bécsi Dunacsatornába dobták stb.), és a Habsburg Családi Levéltárban őrzött anyag sem hozzáférhető a kutatók széles köre számára. Másrészt nem is létezett részletes, az elméleti alapokat is rögzítő,¹⁰ a keresztényszocialista elképzelésektől markánsan különböző program, és a koncepciók eltérések, továbbá a húszas-harmincas évek rideg politikai realitásai miatt közös osztrák–magyar akcióterv sem. Természetesen az is igaz, hogy vállaltan nem kívánták „idegen architektusok stílusmintáit utánozni”, elegendőnek tartották egyéb behatások mellett a Széchenyihez, Deákhoz „és talán bizonyos tekintetben” Kossuth Lajoshoz, annak dunai konföderációs elképzeléséhez való visszatérést (persze köztársasági helyett inkább „monarchikus habitusban”).¹¹

Unortodox külpolitika?

Horthy Miklós kormányzó a *Neue Freie Presse* 1921. március 24-i számában legitimista álláspontot képviselt: „IV. Károly, az egykori

⁸ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: Gratz Gusztáv emlékiratai. *Történelmi Szemle*, 2000/3–4. 309–369., itt 333.

⁹ KERÉKESHÁZY József: *Apponyi*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1934. Utóbb: E-book. Publio Kiadó, 2012.

¹⁰ Tudjuk például, hogy Apponyi fiatal korában kapcsolatban állt Charles de Montalembert-rel, a francia katolikusok vezérével, az MTA kültagjával, illetve hogy az angol alkotmányfejlődést bálványozó Andrássyhoz hasonlóan alaposan tanulmányozta az angol nemzet történelmét. (PETHŐ Sándor: *Gróf Apponyi Albert. Magyarország nagyjai*. Eligius Könyvkiadó, Budapest–Leipzig–Wien, 1926. 18.) Az is ismert, hogy Platón, Arisztotelész, Kant és Bergson munkáit olvasta. (APPONYI Albert: *Világnézet és politika*. Filozófiai értekezések 11. sz., Budapest, 1941. 10.)

¹¹ PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 52–53.

osztrák császár egyetlen legitim királyunk. Amíg le nem mond, senki mást uralkodóul el nem ismerek. Másrészt megengedem, hogy visszatérése bizonyos nehézségeket okozhatna, de remélem, hogy a parlament segítségével az ügyet rendezhetném.”¹² A király aznap Magyarországra érkezett, a folytatás ismert.

A legitimisták politikai vezetőit sajátos, a Monarchia korából örökölt axiómák befolyásolták. Az egyik, a *quieta non movere* (a nyugodt dolgokat nem kell mozgatni) nem azt jelentette, hogy általában idegenkedtek az adott helyzet megváltoztatásától, hanem hogy nem kívánták feleslegesen bolygatni a meglévő dolgokat. Ugyanakkor megpróbálták siránkozás (mellett és) helyett egy fokozatos bel- és külpolitikai építkezéssel a lehető legtöbbet kihozni azokból, azaz igyekeztek a politika által kínált, még ha nem is teljesen megfelelő anyagból „a legjobbat kovácsolni, ami abból kovácsolható”.¹³

A másik axióma, a *primum vivere, deinde philosophari* (először éljünk, aztán filozofáljunk) alapján az első világháború utáni kaotikus viszonyok közepette – bármennyire is becsületbeli ügynek tekintették a dinasztia melletti kiállást – úgy vélték, hogy a királykérdés rendezését a „hétköznapi feladatok” elvégzése után, a „legközelebbi ünnepnapra” kell halasztani.¹⁴ Már csak azért is, mert tisztában voltak azzal, hogy az ország léte „bizonyos tekintetben, sőt talán mindenekfelett külpolitika”.¹⁵ Velük szemben a mozgalom katonai irányítói, az új, irracionálisnak tűnő helyzet-hez nehezen alkalmazkodó királyhű katonák megfontolandónak tartották, mennyire provizorikus a létrejött új államok belső felépítése, és a zűrzavart kihasználva akarták kész helyzet elé állítani a hatalom ideiglenes gyakorlóit és ellenforradalmi puccs útján megvalósítani a restaurációt.

A királysági stratégiák szelektív hallására jellemző, hogy amennyiben azzal az állítással konfrontálódtak (márpedig a tár-

¹² SPEIDL Zoltán: i. m. 143.

¹³ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 332.

¹⁴ Bethlen István miniszterelnök fogalmazott így 1921. október 20-i nevezetes pécsi beszédében. Idézi SPEIDL Zoltán: i. m. 197.

¹⁵ PETHŐ Sándor: *Gróf Andrássy Gyula emlékezete*. Halálának egyéves évfordulóján a Magyar Nők Szentkorona Szövetségében tartott előadás. Wodianer és fiai, Budapest, 1930. 10.

gyalt korszakban elég gyakran kényszerültek erre), hogy a restauráció nem aktuális, illetve pillanatnyilag kizárt dolog, akkor – a kérdés időszerűtlenségét,¹⁶ nem inaktualitását akceptálva – a „pillanatnyilag” kifejezésre összpontosítottak. Friedrich Wiesner, az osztrák legitimisták vezetője fogalmazott úgy a múlt század harmincas éveiben, hogy a rendezést gátló politikai okok nem csupán a viszonyok módosulásával, de „azok megítélésének változásával”¹⁷ is megszüntethetők. Ráadásul, ha – ahogy azt barátja, egykori kollégája a Ballhausplatzon, Gratz Gusztáv világosan látta – a külügybe „napról napra befutó titkos információk tömegében egyetlen valódi is található, majdnem lehetetlen kitalálni, melyik az a sok közül”.¹⁸

Tehát igenis szükség van a külügyi álláspontok szelektáló mérlegelésére, az értesülések valós értékének megállapítására. Ebből következik, hogy a legitimista gondolkodók számára a környező államok, a nagyhatalmak és egész Európa érdekében álló fejleményként kezelt restauráció legkomolyabb ellenérve az a magyar és osztrák állami vezetők által gyakran hangoztatott érv volt, hogy „miből elégítenők ki a sok főherceg igényeit?”¹⁹ Kezdettil fogva úgy ítélték meg, hogy a restaurációt egy kétségtelenül létező, „ha még olyan csekély, ellenséges külföldi nyomás által alátámasztott belső veszély”²⁰ fenyegeti. Ugyanakkor szerintük „más egy akadályt látni és szívesen látni. Más örülni a lehetetlenségnek, és más minden erőt megfeszíteni, hogy a lehetetlent tehetővé tegyük.”²¹ Nem akarták erőltetni a dolgokat, nem akarták a puccsokat, „az éret-

¹⁶ Griger Miklós álláspontját ismerteti KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*. Korona Kiadó, Budapest, 1996. 46.

¹⁷ Ingrid MOSSER: *Der Legitimismus und die Frage der Habsburgerrestauration in der innerpolitischen Zielsetzung des autoritären Regimes in Österreich (1933–1938)*, Dissertation. Wien, 1979. 174.

¹⁸ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 315–316.

¹⁹ Rudnay Lajos báró, bécsi magyar követ jelentése. MNL OL K 63. 170. cs. 35–20/1. 1935. július 26.

²⁰ GRIGER Miklós: *A legitimizmus és a magyar feltámadás. Aktuális-e a királykérdés?* Budapest, 1936. 8.

²¹ Uo. 53.

len gyümölcsnek leszakítását a fáról, hanem csakis és egyedül: minden diplomáciai eszköznek igénybevételét és kihasználását”.²²

Rámutattak: Európa nyugalmanak is érdeke, hogy Magyarország „ne legyen alternatívák labdája”.²³ Tevékenységük azonban egy szintén régi birodalmi jelszót látszott igazolni: „későn és akkor is csak félig-meddig”.²⁴ Azaz számtalan tárgyalás, egyeztetés és részletkérdésekről folytatott vita eredménye a döntés- és cselekvésképtelenség lett, csak „tanácskoztak és kotlottak”²⁵ a különböző ügyeken, ahogy ezt Károly emigrációjában önkritikusan elismerte. Andorka Rudolf visszaemlékezésében „fáradt, elhasznált... társaságnak”²⁶ nevezte a legitimistákat, akik „tenni nem akarnak, csak szájaskodnak”.²⁷

Ez a sajátos külpolitikai vonalvezetés összességében minimális eredménnyel járt: némi cinizmussal azt is mondhatnánk, hogy 1921 márciusában a király a kormányzójára várva, a budai Vár falának támaszkodva nyugodtan elfogyaszthatott egy almát,²⁸ a második, fegyveres hatalomátvételi kísérlet során pedig a királyi vonat összeállításának céljával sikerült több vagon cukorrépát kipakolni Sopronban. A két háború között a monarchisták finom ebédeket fogyasztottak, vacsorákon vettek részt a pesti Vigadóban és a bécsi Konzerthausban. Az apja példájából tanulni akaró, és emiatt anyjával is ütköző Ottó főherceg is csak a levélírásig jutott el (Schuschnigg kancellárnak ajánlotta fel a hatalom átvételét).²⁹ Egy második világháborús amerikai bélyegen megjelent Károly

²² A Nemzeti Néppárt programját idézi KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*. 48.

²³ *A magyar királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben*. Magyar Férfiak Szentkorona Szövetsége, Budapest, 1933. 24.

²⁴ WALTER POHL–KARL VOCELKA: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*. Szerkesztette: Brigitte VACHA. Gulliver kiadó, Budapest, 1995. 475–476.

²⁵ Uo. 477.

²⁶ Idézi MURÁNYI Gábor: i. m. 117.

²⁷ KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*. I. m. 61.

²⁸ Bruno Brehm 1939-ben született leírását idézi SPEIDL Zoltán: i. m. 161.

²⁹ Ehhez lásd FIZIKER Róbert: Habsburg Ottó és Kurt von Schuschnigg levélváltása, 1938. február–március. *ArchívNet*, 12. évfolyam (2012) 5. sz. Az utolsó letöltés ideje: 2012. december 5.

arcmás, illetve az ifjú Habsburg más monarchistákhoz hasonlóan remek előadásokat tartott Amerikában.

Apponyi Albert 1921 októberének első napjaiban mondta Gratz Gusztávnak: „Az ember igazán nem tudja, hogy mivel vállal nagyobb felelősséget, azzal-e, ha a királyt visszahívja, vagy azzal, ha nem hívja vissza.”³⁰ Végül az „örök tétovázók”³¹ uralkodójuk mögé álltak. Gratz szerint olyan időszakban tettek kísérletet a király visszahozatalára, „amelyben a régi Ausztria-Magyarországhoz tartozó országokban még erős monarchista hagyományok éltek, amikor Magyarországon a legitimizmus sokkal inkább, mint később, még élő erő volt, amikor Németország még nem lett volna abban a helyzetben, hogy hatékony vétót emeljen a restaurációval szemben, amikor talán még lehetséges lett volna megállítani Ausztriában az Anschluss-mozgalmat, és végül, amikor még egy szerény fegyveres erő is rendelkezésre állt a restaurációs kísérlethez”.³²

Apponyi okfejtéséhez hozzátehetjük a következőket: Károly király Trianon betűjével nem ütközve (a békeszerződés nem tiltotta a Habsburgok trónra ültetését), az antant tudtával (nem akadályozta a visszatérést) és – a magyar kormánnyal folytatott titkos tárgyalások megfeneklése után – *Aristide Briand* jóindulatú semlegességi ígéretének vagy „határozott biztatásának”³³ birtokában, ráadásul egy még félkész állapotban lévő, ekkor még olasz védőernyő alatt formálódó kisantant árnyékában érkezett Magyarországra. Ugyanakkor egyrészt nem számolt kellőképpen azzal, hogy „Magyarország népessége mindenekelőtt magyar, sok-

³⁰ GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. I. m. 99.

³¹ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 356.

³² Uo. 367. – A monarchisták Károly király visszatérési kísérletét úgy értékelték: segíthetett volna Ausztriának is, hogy „ellenálljon a berlini szirénhangoknak”, és ne tévesszék meg „a német hurrá-patrióták sörházi ábrándjai”. (PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 59.)

³³ GRATZ Gusztáv: i. m. 67. – Ezt mai francia történészek is „felettébb elképzelhetőnek” tartják, bár ezt igazoló dokumentumot még nem tettek le az asztalra. (Georges-Henri SOUTOU: *Frankreich und Österreich seit 1918*. In: Stefan KARNER–Lorenz MIKOLETZKY [szerk.]: *Österreich. 90 Jahre Republik. Beitragsband zur Ausstellung im Parlament*. Redaktion: Manfred Zollinger. StudienVerlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 535–542., itt 542.)

kalta jobban magyar, mint legitimista és németbarát”,³⁴ másrészt a budai Várban a hatalom átadását egy „valamiféle morális és jogi önigazolás”³⁵ fedezékébe bújva megtagadó, korábban számos kalandor vállalkozást (így a bajor szélsőjobboldali körökkel ápolt kapcsolatokat és a nyugat-magyarországi kérdés kedvezőtlen lezárását elodázó fegyveres felkelést) lelkesen támogató Horthy (ideiglenes) kormányzó várta.³⁶ A legitimisták szerint csak egy „gyűszűnyi merészségre” lett volna szükség, de abban is bíztak, hogy „lesz még egyszer ünnep a világon”.³⁷ Nem lett.

(Valóban) szürke eminenciások

A hazai monarchista mozgalom élén a húszas években ifj. Andrassy Gyula, Apponyi Albert és Zichy János álltak. Apponyi halála után a sokat betegeskedő Károlyi József, a magyar legitimizmus „látható feje”,³⁸ majd Sigray Antal vette át a királypárti tábor irányítását. Mindannyian inkább a gondolat emberei voltak, akik összességében sikertelen kirándulást tettek a gyakorlati politika terepén. Mellettük még Gratz Gusztáv, Pethő Sándor és Lajos Iván említendő, de ők is „az agymunkát előszeretettel végezték tollal a kezükben”.³⁹

A legitimista gondolkodók nem csupán a királyság intézményébe vetett hitük okán, esetleges anyagi érdekeltségük miatt,⁴⁰ ha-

³⁴ Maurice Fouchet főbiztos Briandhoz írott, 1921. április 4-én kelt jelentését idézi SPEIDL Zoltán: i. m. 180.

³⁵ Pethő Sándor válogatott publicisztikája. (Évfordulón. *Magyarság*, 1922. október 22.) I. m. 160.

³⁶ Andrassy 1921 tavaszán arról tájékoztatta a királyt Szombathelyen, hogy egyelőre „még az ország jó nagy része anti-Habsburgista”, és Horthy legitimista volta is relatív. (KARDOS József: *Legitimizmus*. I. m. 54.)

³⁷ Pethő Sándor válogatott publicisztikája. (Évfordulón. *Magyarság*, 1922. október 22.) I. m. 160.

³⁸ KÁROLYI József: Madeirai emlékek. *A Fejér megyei Levéltár közleményei*, 20. Székesfehérvár, 1996. 135.

³⁹ GECSÉNYI Lajos–SÍPOS Péter: i. m. 329.

⁴⁰ A Bécs földrajzi és politikai vonzáskörzetében élő arisztokrata családokat a Monarchia felbomlása és a két népet elválasztó határ megjelenése hátrányosan érintette. (BOTLIK József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2008. 134.)

nem „a hála szubjektív érzetét”⁴¹ is hangsúlyozva álltak ki Károly király és ősei, illetve utódja mellett. Politikájuk létjogosultságát nem lehetett vitatni, hiszen az ország államformája továbbra is (még ha sajátos magyar jelenségként király nélküli) királyság volt, a hivatalos Magyarország az összeomlás után is a Habsburg-restauráció mellett állt ki, és az 1920. I. tc. – mintegy hidat képezve, „amelyen át a régi alkotmányhoz lehetséges lesz visszajutni”⁴² – csak ideiglenesen választott kormányzót (második fejezet, 12. §) a *vis major* időszakára. Azaz – újabb népmesei fordulattal – „ez a leányzó valóban nem halt meg, hanem csak alszik”.⁴³

A monarchisták hosszas jogi fejtegetésekben igazolták, hogy az országnak „királya is van, trónörököse is van, öröklési rendje is van”.⁴⁴ Számukra nem lett érvénytelen az osztrákokkal kötött házasság csak azért, mert a két házastárs a „hozományt együtt elverte”.⁴⁵ Bár még néhány évvel ezelőtt is született jogi szakvélemény⁴⁶ a kérdésről, amely azt hangsúlyozta: Károlynak a *Pragmatica Sanctio* hiányában is alkotmányos joga volt a trónhoz, és a nevezetes 1921:XLVII. tc. sem zárta le a kérdést. A saját igazuk melletti kiállás során mintha elfeledkeztek volna arról, amit a korban is sokan tisztán láttak, hogy „a trónbetöltés nem vitás jogi, hanem tisztán politikai kérdés”.⁴⁷ Remek polémiákat folytattak arról, hogy nincs is királykérdés, mert van király, a nem létező királykérdés igenis aktuális, és a „restauráció” kifejezést is feles-

⁴¹ ANDRÁSSY Gyula gróf: *A királykérdés jogi szempontból*. Pfeifer Ferdinánd nemzeti könyvkereskedés (Zeidler testvérek), Budapest, 1920. 9. – Andrásynak a kortársak szerint Ferenc József volt a keresztapja. (SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája*. I. m. 9.) Bár az „érzelmi ellágyulásnál” Pethő Sándor fontosabbnak tartotta „az ország és a nemzet hidegen mérlegelt érdekeit”. (*Pethő Sándor válogatott publicisztikája*. I. m. 16.)

⁴² KERTÉSZ János: *Az igazi legitimizmus*. Szerzői kiadás. Budapest, 1930. 9.

⁴³ GRIGER Miklós: Népkirályság vagy diktatúra. *Korunk Szava Népkönyvtára*, 2–3. 1937/2.

⁴⁴ ANDRÁSSY Gyula: *A királykérdés jogi szempontból*. I. m. 20.

⁴⁵ Andrassy hasonlatát idézi KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*. I. m. 21.

⁴⁶ SZABÓ István: A királyi trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon. *Iustum Aequum Salutare* II. 2006/1–2. 171–189. http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/200612sz/2006_1-2_2acta18.pdf. Az utolsó letöltés ideje: 2012. december 6.

⁴⁷ Gávai Gaál Jenő emlékiratát idézi SPEIDL Zoltán: i. m. 69.

leges használni, mert a Habsburg-dinasztia „trónhoz való kapcsolata érintetlen”.⁴⁸

A királypárti vezetők tehát a gyakorlatba fokozatosan átültetendő elméleteket gyártottak. Andrássy Gyula a tényeket gyakran „túlságosan is erkölcsi és nemcsak politikai szempontból ítélte meg”,⁴⁹ ezért aztán nem meglepő, hogy politikai elgondolásait „tettekbe átültetni nem adatott neki alkalom”.⁵⁰ Bár amikor a király első visszatérési kísérlete után elfogadták az ideiglenes államrendet veszélyeztető minden kísérletet elítélő és Horthyt köszöntő nemzetgyűlési nyilatkozatot, Andrássyt „mélységes undor” töltötte el, tiltakozása csak addig terjedt, hogy Apponyival együtt kivonult az ülésteremből.⁵¹ Zichy János gróf 1922 áprilisában lojális magatartást ígért a kormánynak, amennyiben az nem élezi ki az alkotmányjogi kérdéseket, és nem akadályozza a „restauráció eszméjének elvi jelentőségű megnyilatkozásait”,⁵² azaz hagyja, hogy legalább beszélni lehessen a kérdésről.

Apponyi Albert, a „jogfolytonossági eszme vezérlő géniusza”⁵³ is állandóan kételkedett: „hol a határ, amelynél tovább nem mehet, ameddig elmenni azonban épp az ügy érdekében kell”?⁵⁴ A tényleges restaurációt az adott történelmi helyzetben gyakorlatilag kivitelhezetlennek tartotta, és inkább az „ősi jogfolytonosság fenntartásának, a dinasztikus trónigény elismerésének”⁵⁵ fontosságát hangsúlyozta. Bár halála előtt nem sokkal, 1932 novemberében azt is hozzátette, hogy „e napnak hajnalhasadását még megélni”⁵⁶ reméli – de csupán „az időtől... és az általános kijózanodástól”⁵⁷ várta a változást. Leopold Hennem budapesti osztrák követ szerint

⁴⁸ REINER János: *A magyar királykérdés*. Budapest, 1921. 21.

⁴⁹ PETHŐ Sándor: *Gróf Andrássy Gyula emlékezete*. I. m. 12.

⁵⁰ Apponyi mondta ezt Andrássyról, és tulajdonképpen önkritikusan önmagáról is. (SZALAI Miklós: i. m. 192.)

⁵¹ Uo. 173.

⁵² KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon 1918–1946*). I. m. 98.

⁵³ PETHŐ Sándor: *Gróf Apponyi Albert. Magyarország nagyjai*. I. m. 35.

⁵⁴ APPONYI Albert: *Világnézet és politika*. I. m. 8–9.

⁵⁵ *A magyar királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben*. I. m. 24.

⁵⁶ Uo. 88.

⁵⁷ Apponyi gróf 1922. évi választási felhívását idézi KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*. I. m. 38.

Apponyi „mestere volt ugyan a formulázásnak, de formulái közül csak kevés jutott érvényre”.⁵⁸

Ezek után nem véletlenül hangsúlyozta az új legitimista nemzedék képviselőiben Pethő Sándor: elég volt a „tudományos absztrakciókból”, a „fennálló jogrend elleni üres tüntetésekből”, túl kell lépni a „jótét lelkek adventi örömének”, historizmusban tévelygő szellemek *dolendi voluptasának* (érzéki gyönyörének) a világán.⁵⁹ A szintén az ifjabb generációhoz tartozó Csekonics Iván szerint pedig „Apponyival elmúlt a legitimizmus őskora, itt az ideje, hogy reális utakra térjünk, reális eszközökkel dolgozzunk”.⁶⁰ Ennek azért is látták szükségét, mert véleményük szerint Apponyi és Andrassy csupán azt érték el, hogy a királyprobléma a harmincas évek elejére „a maga külpolitikai összefüggéseiben majdnem teljesen elsorvadt” – még a kereszténypárti ifjabb generáció többségének „agyvelejből”⁶¹ is.

A „legitimizmus” fogalmának megalkotása minden bizonnyal Gratz Gusztáv nevéhez fűződik, aki persze rögtön hozzátette művéhez, hogy az alkotmányos királyságot óhajtó hazai mozgalom éles ellentétben áll az Isten kegyelméből való uralkodó abszolút államát hirdető francia kiráypártiak (nevezetesen Joseph Marie de Maistre) 18. századi felfogásával.⁶² Ám a korunk történetészt számos kiváló publikációval megörvendezett Gratz politikája sem járt eredménnyel. Miközben az uralkodó és a magyar politikai vezetés, illetve a kormány és legitimista ellenzéke között „postahivatalként”⁶³ közvetített, nem érezte magát elég erősnek arra, hogy a széthúzó erőket a legitimista politika mögé egységesen felsorakoztassa, de nem volt annyira gyenge sem, „hogy abban lelje örömét, hogy viharba került levélként, tőle idegen áramlatokkal, céltalanul sodortassa magát”.⁶⁴

⁵⁸ TILKOVSKY Loránt: *Ausztria és Magyarország a vészterhes Európában*. A budapesti osztrák követség megfigyelései és helyzetelemzései 1933–1938. évi politikai jelentéseiben. Paulus-Publishing Bt., Budapest, 2002. 70.

⁵⁹ PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 7.

⁶⁰ BÉKÉS Márton: *A legitimisták és a legitimizmus*. I. m. 217.

⁶¹ PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 21.

⁶² GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. I. m. 53.

⁶³ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 339.

⁶⁴ Uo. 320.

A harmincas évek meghatározó legitimista politikusa, Sigray Antal egyesek szerint elődeinél koncepciózusabb, szervezeti kérdések iránt is fogékony politikus,⁶⁵ más vélemények szerint koncepció nélküli, pártvezérnek alkalmatlan⁶⁶ nagybirtokos volt. Mindenesetre – bár a pártok felettinek tartott eszme képviselőre a lánglelkű, szociális népkirályságot hirdető Griger Miklós által szervezett Nemzeti Legitimista Néppárt mögé állt –, az 1935-ös választások eredménye (1935–1937-ben mindössze három mandátum) nem igazolta várakozásait. Sigray gróf – „túllépve osztálykorlátain” – azt a Grigert támogatta, aki már 1920-ban megvallotta: ellensége a született méltóságoknak, ahogyan „a számár sem imponál neki, mert nagy fület hoz magával a világra”.⁶⁷

Jellemző, hogy Lajos Iván ekkor megjelent, IV. Károly életét és politikáját bemutató munkáját még a legitimista sajtó is „alig-alig regisztrálta”.⁶⁸ Sajnos, a Harmadik Birodalom várható vereségét német forrásokkal igazoló Szürke Könyvét⁶⁹ és a *Magyarország felelőssége a második világháborúban* című kéziratát is inkább nyugaton olvasták, illetve értették meg. Lajos Iván még Mauthausenben is „fáradhatatlanul agitált, vitatkozott és meggyőzni kívánt”⁷⁰ arról, hogy Habsburg Ottónak vissza kell térnie Magyarországra. Hazatérése után a Duna-medencei föderáció lehetőségéről még egy „nagy érdeklődést mutató” szovjet kapitánnyal is tárgyalt, majd nem sokkal később eltűnt.⁷¹ Jellemző, hogy Gratz kiadatlan emlékirataiban még azt a „mindig akcióterveket” gyártó Friedrich Wiesnert is „sokkal aktívabbnak” ítélte „bárkinél

⁶⁵ BÉKÉS Márton: *A legitimizmus és a legitimisták*. I. m. 218.

⁶⁶ HAJDU Tibor: A magyar ellenállás legitimista hercegnője: Odescalchi Károlyné. In: BARÁTH Magdolna–MOLNÁR Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában*. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Magyar Országos Levéltár, Budapest–Győr, 2012. 431–439., itt 433.

⁶⁷ KARDOS József: *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 146.

⁶⁸ MURÁNYI Gábor: i. m. 54.

⁶⁹ LAJOS Iván: *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében*. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. Pécs, 1939. – A könyvet itthon „kányamadárnak” tartották, „amelyik már igen vészjóslóan és sunyin keirengett a magyar külpolitikai majorság szépen fejlődő aprómarhái fölött”. (Hubay Kálmán véleménye. Uo. 71.)

⁷⁰ Millok Sándor szavai. Uo. 126.

⁷¹ Kertész István. Uo. 160.

a magyar oldalon”,⁷² akit Ausztriában a legitimista ügy kerékkötőjének tartottak.

Plágiumgyanú

A múlt század húszas éveinek elején és a harmincas évek második felében két hasonló történet játszódott le, az első Magyarországon, a második Ausztriában. Az ismét csak szinte népmesébe illő főszereplők egy király, a legidősebb fia és egy határozott, férjét és fiát is noszogató anya voltak, mindenféle mellékszereplővel, tohonya kancellárral, a királyával szemben fellépő kormányzóval, kis Gömbössel (sic!), *happy end* nélkül ugyan, de kísértetiesen hasonló szófordulatokkal.⁷³

Horthy 1919. október 27-i hadparancsa a restaurációról, mint „idő előtt felvetett személykérdésről”, elutasítóan nyilatkozott, és kilátásba helyezte a „törvénytelen puccsok vagy lázítások” meggátolását.⁷⁴ A legitimistákkal kezdetben közös ebédek,⁷⁵ majd titkos találkozók keretében kapcsolatot tartó Schuschnigg osztrák kancellár 1936 júniusában egy feljegyzésben visszautasította, hogy időponthoz kössék a restaurációt, különben „kárt szenvedne a propaganda megfelelő időben történő sikere”.⁷⁶ 1937 februárjában pedig úgy fogalmazott, hogy egy esetleges Habsburg-puccs esetén letartóztatnatná Ottót, mielőtt még Bécsbe érne.⁷⁷

1920 őszén Teleki Pál miniszterelnök megerősítette, hogy a királykérdés belügy, „ebben semmiféle külső beavatkozást nem vagyunk hajlandók eltérni”. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy „ezek a kérdések nem aktuálisak”.⁷⁸ Az osztrák keresztényszociális *Reichspost* 1936 júniusában vezércikkben állapította meg, hogy

⁷² *Erinnerungen des Gustav Gratz für die Jahre 1918 bis 1945*. Kézirat. 291. – Ezúton köszönöm Gecsényi Lajos professzornak, hogy az anyagot rendelkezésemre bocsátotta.

⁷³ A történész szinte kísértést érez, hogy utóbbiakat egymás mellett két oszlopon szerepeltesse.

⁷⁴ SPEIDL Zoltán: i. m. 25.

⁷⁵ *Erinnerungen des Gustav Gratz für die Jahre 1918 bis 1945*. I. m. 289.

⁷⁶ Ingrid MOSSER: i. m. 311.

⁷⁷ Ulrich EICHSTÄDT: *Von Dollfuß zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933–1938*. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1955. 164.

⁷⁸ SPEIDL Zoltán: i. m. 127.

az esetleges restauráció „tisztán Ausztria belső ügye”.⁷⁹ 1933 júliusában az osztrák kancellár egy interjújában kifejtette, hogy nem szőnek monarchista terveket, mert a „kérdés nem aktuális”.⁸⁰

Griger Miklós szerint a restauráció „alkotmányunk épületének és nemzeti életünknek a zárókövét”⁸¹ jelenti. 1936 nyarán a németek is hasonlóan fogalmaztak: szerintük a megfelelő pillanatban végrehajtott restauráció az osztrák „államépítő mű megkoronázása”⁸² lenne.

Bethlen István egy 1939. január 1-jén a *Pesti Napló*-ban megjelent cikkében kifejtette: Magyarország húsz éven át tartózkodott a német érdekeket és aspirációkat érintő lépésektől, és nem ment bele a restaurációba, pedig „nem lehet kétséges, hogy ezen az áron *gyakran igen* aktív szaldót érhattünk volna el”.⁸³ Schuschnigg 1940 elején a Gestapónak írt jelentésében aláhúzta, hogy ő személy szerint mindig elutasította az „idegen mankókra támaszkodó” németellenes monarchiát.⁸⁴ Bethlennél bizonytalanabban úgy értékelt, hogy „talán tényleg jobb lett volna a császárra rábízni a dolgokat, talán sikerült volna valami”.⁸⁵

A magyar legitimistákról még elvbarátaik is elismerték, hogy „az elért eredmények aránytalanságban állanak a cselekvésre elhasznált energiával... kevésbé a tömegek, mint inkább a vezetők hiányoznak”. Az elit tagjaiból „hiányzik a tetterő, a kedv, hogy belső, fekete-sárga meggyőződésüket a gyakorlatban is alkalmazák”.⁸⁶

⁷⁹ ÖStA/AdR NPA K 233, Liasse Österreich 2/11 Monarchistische Bewegung in Österreich 1934–Februar 1936. Reichspost, 1936. június 19. Nur eine Feststellung.

⁸⁰ Friedrich WAGNER: *Der österreichische Legitimismus 1918–1938*. Seine Politik und Publizistik. Wr. ungedr. Dissertation, Wien, 1956.

⁸¹ GRIGER Miklós: *A legitimizmus és a magyar feltámadás*. I. m. 7.

⁸² Ingrid MOSSER: i. m. 321.

⁸³ GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. I. m. 210–211.

⁸⁴ Kurt SCHUSCHNIGG: *Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlussidee*. Fritz Molden Verlag, Wien–München–Zürich, 1969. 388.

⁸⁵ Erich FEIGL: *Otto von Habsburg. Profil eines Lebens*. Amalthea, Wien–München, 1992. 87.

⁸⁶ Otto FORST DE BATTAGLIA: *Restauration der Habsburger?* Europäische Gespräche, Jg. VIII. Heft 11, Berlin, 5–7.

Hosszasan lehetne sorolni a példákat.⁸⁷ Ambrózy Lajos bécsi magyar követ 1931-ben az osztrák monarchisták propagandáját ítélte „teljesen meddőnek”, amely nem érte meg „a reá fordított szellemi munkát és költséget”.⁸⁸

A magyar politikai vezetőkben Griger szerint nem volt „kockázatos vállalkozásra való hajlandóság és kalandvágy”.⁸⁹ Otto Forst de Battaglia, a svájci *Agence Centrale* monarchista propaganda-központ irányítója szerint Ausztriában is különböző eszközökkel inzultáltak, illetve rendőri megfigyelés alatt tartották a legitimista rendezvények résztvevőit, tiltották az „Ottó királyfi” elnevezés használatát. A legitimisták több pártban is megtalálhatók voltak, ezért az egységes fellépés is elmaradt. Hasonló jelszavakat skandáltak, bár a magyarok csak az *Unser Motto: Kaiser Otto* megfelelőjét alkották meg (Szánkon a mottó: Császáruk Ottó), a *Gut und Blut für Kaiser-König Otto* (Életünket és vérünket Ottó császár és királyért) fordítása már elmaradt. (Hiába, elmúlt rég Mária Terézia korának hősi időszaka.)

Ausztriában és Magyarországon is tartottak a népes Habsburg-család ellátásának nehézségeitől meg az esetleges polgárháborútól. A legitimizmust nem pártkérdésnek ítélték. Az csak akkor számított volna sikerre, ha a társadalom (vagy legalább a politikai elit) – nem törődve a „diplomáciai ellengőzzel” és a „gyengébb idegzetűekre a kelleténél is jobban ható kardcsörtetéssel”⁹⁰ – egy emberként áll uralkodója mögé, és a kérdést minden külső befolyástól mentesen, alkotmányos keretek között akarták rendezni. Azt is tisztán látták, hogy az események alakulása a politikusok és a közvélemény állásfoglalását is befolyásolná. Egyik országban sem vált a legitimizmus hatékony tömegmozgalommá, vele kapcsolatban mégis hasonló, puccsokról szóló álhíreket produkáltak a politikusok és a sajtómunkások. Végül Horthy is és Schuschnigg is egy hamarosan kihaló generáció képviselőinek tartotta a legiti-

⁸⁷ PETHŐ Sándor: *Gróf Apponyi Albert. Magyarország nagyjai*. I. m. 6.

⁸⁸ Ambrózy követjelentése, Bécs, 1931. december 29. MNL OL K 63. KüM 167. cs. 1932–20/1. tétel.

⁸⁹ GRIGER Miklós: *A legitimizmus és a magyar feltámadás*. I. m. 8.

⁹⁰ Pethő Sándor *válogatott publicisztikája*. Andrassy Gyula gróf. Viharos emberöltő, 1929. 245.

mistákat, akik elméleteik igazolására a legminimálisabb esélyt is megragadva, öngyilkos akcióra vállalkoztak.

Magyar–Osztrák Monarchia

A legitimisták úgy vélték, hogy „a legszilajabb szabadválasztó kisbürgözdí önképzőkörös sem tagadhatja, hogy integritásunk és feltámadásunk útján a szövetségest nem a holdban, nem is valami egzotikus tengerentúli jövevényben, hanem abban kell keresnünk, akivel négyszáz éven át sokat zsörtölődöttünk ugyan, de sok dicső napot és évet is töltöttünk együtt”.⁹¹ Gratz Gusztáv pedig azt írta egy későbbi tanulmányában, hogy a Monarchia utódállamainak két rétege „mindenesetre tisztában van azzal, hogy az élet a régi Ausztria-Magyarországon felette állt annak, amely a Monarchia felosztása után indult itt meg: a mélyebben gondolkodók és az egyáltalán nem sokat gondolkodók, akik ösztönösen hasonlítják össze a sivár jelent a termékeny múlttal.”⁹²

A bécsi magyar követség 1937 elején úgy tájékoztatta a külügyi vezetést, hogy az osztrákoknak a magyarországi legitimista mozgalommal „látszólag semmi kapcsolata megállapítható nem volt”, és bár személyes összeköttetések „fennállanak”, de országok közti „egyöntetűen megbeszél és kitervezett munkaprogram nincsen”.⁹³ Pedig a két ország legitimistái dokumentumokkal igazolhatóan folyamatos kapcsolatban álltak egymással, és nyilván egyetértettek Ernest Peret francia politikussal, aki lényegre törően foglalta össze a restauráció és a perszónálunió esélyeit, illetve a revízió/*status quo* problematikáját. Eszerint az osztrák restauráció belügy, a magyar azonban a revízió miatt külügy. Az osztrák az erős hitleri szorításban csak egy azt követő magyarországi restauráció esetén tarthatná magát, annak minden külpolitikai vonatkozásával együtt.⁹⁴ Ezért aztán, bár a két legitimizmus „úgy

⁹¹ Az *Új Nemzedék* című lapban 1923. január 23-án megjelent írás megtalálható ÖStA/AdR NPA 798, Liasse 2/11 Monarchistische Bewegung 1927–1937.

⁹² GYARMATI György: Gratz Gusztáv a Monarchia felosztásának következményeiről. *Történelmi Szemle*, XXXVII. évf. 1995/1. 83–115., itt 101.

⁹³ MNL OL K 63 KüM 173. cs. 1937–20/1. Belpolitikai helyzet. Bécs, 1937. február 8.

⁹⁴ Uo. A párizsi követség jelentése, 1937. február 27.

tradícióban, mint jogi elgondolásban és koncepcióban különbözik egymástól”, bíztak abban, hogy ezek a külön utak „valamikor találkozni fognak”.⁹⁵

Békés Márton már hivatkozott kiváló összefoglalásában úgy fogalmazott, hogy a legitimisták fő politikai célja a legitim dinasztia restaurációja, illetve a mérsékelt és konzervatív reformokkal megerősített alkotmányos berendezkedés kiépítése mellett az ország függetlenségének megvédése volt, „ esetleg egy dunai osztrák–magyar államszövetség keretein belül”.⁹⁶ Véleményem szerint ez a mondat két helyen is pontosításra szorul. Egyrészt az „ esetleg” elhagyható, másrészt – a tépelődő Apponyit leszámítva, aki „afelé hajlott, hogy Magyarország és Ausztria szövetségének új alapokon való felélesztését ki kell zárni”,⁹⁷ ezért nem is örvendett nagy népszerűségnek az osztrák monarchisták között – magyar–osztrák államszövetségben gondolkodtak. Meggyőződéssel vallották azt, amit egy francia szenátor mondott a svájci magyar követnek: Horthy Magyarországanak „dolga lesz elérni azt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiából a Magyar–Osztrák Monarchia támadjon fel”.⁹⁸

Az összeomlás pillanatától fogva – még ha szemérmesen is – azt hirdették, hogy az európai egyensúlyt biztosító, a szláv és a germán aspirációkat féken tartó hatalmi konstrukcióra van szükség a Duna völgyében, „amelynek magva a mai Ausztria és Magyarország volt”.⁹⁹ Pethő Sándor szerint a hivatalos legitimizmus „valójában sohase merte őszintén megmondani, hogy amikor nemzeti királyságról szaval, akkor az osztrák–magyar kapcsolatokra gondol”, s a „népies és nemzeti cifraszűrben” akarta „bevonultatni a szélbali szívekbe a legitimizmust”.¹⁰⁰ Őszintétlennek nevezhető az a Gratz Gusztáv és Friedrich Wiesner közös agyszüleményeként kiötlött, Károly visszatérését és az „egészséges fejlődést” elősegítő formula is, amely nem jelentette automatikusan,

⁹⁵ KARDOS József: *Legitimizmus*. I. m. 235–237.

⁹⁶ BÉKÉS Márton: *A legitimizmus és a legitimisták*. I. m. 214–215.

⁹⁷ GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. I. m. 105.

⁹⁸ LAJOS Iván: *A restaurációs kísérletek külpolitikája*. Szent István Bajtársi Egyesület Pécsi Csoportja, Pécs, 1930. 8.

⁹⁹ GRIGER Miklós: *A legitimizmus és a magyar feltámadás*. I. m. 48.

¹⁰⁰ PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 66–67.

de nem is zárta ki a régi államközi kapcsolatok perszónáluniós helyreállítását.¹⁰¹

A húszas évek második felében is csak azt hirdetik, hogy „nem áll szükségképpen és elvileg és minden esetben ellentétben a nemzeti királyság fogalmával, hogy valamely ország uralkodója egyúttal más ország koronáját is viseli”.¹⁰² Andrassy 1928-ban egyértelművé tette, hogy „nem azért kerülne vissza királyunk Budapestre, mert Bécs ura”, hanem „mert ő az örökös törvényes magyar király”, és „Bécsbe azért jutna, mert magyar trónon ül”. Annyit megengedően hozzátesz, hogy a király „vagy csak magyar király lesz, vagy Budapest körül fog csoportosulni az új Dunai Monarchia”.¹⁰³

Gratz Gusztáv az utódállamok közötti, mindenekelőtt Magyarországra, Ausztria és Csehszlovákia tartós összefogásának alapját képező fokozatos közeledés elősegítésén fáradozott. Kiadatlan emlékirataiban azt írja, hogy 1930-tól, tehát miután Ottó nagykorúvá vált, rendszeresek lettek az osztrák és a magyar legitimisták „érdekes és talán hasznos” budapesti és bécsi megbeszélései „anélkül, hogy valaha is gyakorlati sikert tudtak volna felmutatni”.¹⁰⁴

Pethő Sándor a magyar és a Habsburg-eszme kompromisszumaként értékelte a vágyott új Monarchiát, amely „a magyar állameszme centrális jellegéből indul ki”.¹⁰⁵ Arról is meg volt győződve, hogy „ebben az új kapcsolatban csak a magyarság ereje az, amely növekedhetnék, szemben a mai és holnapi Ausztria hatalmi fejlődésének stagnációjával”.¹⁰⁶ Azt elismerte, hogy az osztrák kapcsolat nem „az egyedüli és végső lehetőség”, de „kétségkívül a legközelebbi, a legtermészetesebb, a legkézenfekvőbb” az egykori Duna-völgyi pozíció visszaszerzéséhez.¹⁰⁷

¹⁰¹ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 340.

¹⁰² REINER János: *A katolikus és nemzeti királyság*. Budapest, 1927. 8.

¹⁰³ SZALAI Miklós: i. m. 191–192.

¹⁰⁴ *Erinnerungen des Gustav Gratz für die Jahre von 1918 bis 1945*. I. m. 289.

¹⁰⁵ PETHŐ Sándor: *A magyar királyság*. I. m. 49.

¹⁰⁶ *Pethő Sándor válogatott publicisztikája*. (A paradicsom-madár. *Magyarság*, 1933. szeptember 24.) I. m. 435.

¹⁰⁷ Uo. 436.

Károlyi József csak Hitler hatalomra jutása után hirdette meg nyíltan az osztrákokkal való szorosabb kapcsolat „elengedhetetlenül szükséges” voltát, és hogy ezt a sorsközösséget „mindenhol, nyíltan és őszintén” fel fogják vállalni.¹⁰⁸ A monarchisták szerint be kell fejezni a múlt sérelmein való rágódást, a „szűnyogcsípés elleni hadakozást”, miközben „önként lefeküdnénk az elefánt talpai alá”.¹⁰⁹ Az Ausztriával fennállt viszonyt ők sem akarták változtatlan formában helyreállítani, „puszta perszonális” uniót képzeltek el.¹¹⁰ Pallavicini György szerint „versenynek kell kialakulnia, Ausztria restauráljon-e vagy Magyarország”, de meggyőződése volt, hogy „nekünk kell lenni az elsőeknek”.¹¹¹

Griger Miklós is „magyar súlypontú megoldást”¹¹² sürgetett, Sigray Antal pedig angol–francia orientációjú osztrák–magyar gazdasági, laza államközi és szoros politikai együttműködést, valamint olasz támogatással megvalósított békés revíziót képzelt el.¹¹³ 1935 szeptemberében úgy fogalmazott, hogy Ausztria függetlenségét csak a restauráció mentheti meg, amely csak akkor lehet tartós, ha Magyarországgal közösen történik.¹¹⁴ 1937 májusában ugyancsak „a két restauráció szimultán helyreállítását”¹¹⁵ nevezte a legfontosabbnak. A legitimisták számára egészen 1938 márciusáig „volt fantázia a restaurációban”.¹¹⁶ A királypárti gondolat talaján álló diktatúraellenes szervezkedés akkor véglegesen elbukott.

¹⁰⁸ ÖStA/AdR NPA 798, Hennes jelentése Budapestről, 1933. március 30.

¹⁰⁹ PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 70.

¹¹⁰ GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. I. m. 61.

¹¹¹ KARDOS József: *Legitimizmus*. I. m. 177.

¹¹² Uo. 185.

¹¹³ BÉKÉS Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. I. m. 137–138.

¹¹⁴ ÖStA/AdR, NPA 798, 1935. szeptember 18.

¹¹⁵ BÉKÉS Márton: *A becsület politikája*. I. m. 155.

¹¹⁶ BOKOR Péter–HANÁK Gábor: *Egy év Habsburg Ottóval*. Beszélgetések. Paginárius Kiadó, Budapest, 1999. 30.

A legitimista álom

A monarchisták „haladó, konzervatív és keresztény alapon álló államot” képzeltek el.¹¹⁷ Valójában soha nem dolgoztak ki részletes külpolitikai, szociális és gazdasági programot, így a királykérdés végig „a maga Biedermeier-jogfolytonossági mezében” jelentkezett.¹¹⁸ A legitimisták nem kívánták „szolgailag utánozni” a nyugati demokráciákat, de jóindulatuk megőrzése érdekében a velük való konfliktusokat is kerülni kívánták, még két héttel a második világháború kitörése előtt is bízva abban, hogy azok belátják történelmi tévedésüket és pártolni fogják a restaurációt.¹¹⁹ Ugyanakkor úgy látták, hogy a „szüntelenül német vizeken evező” magyar külpolitika is elutasított minden közeledési kísérletet, és a magyar közvélemény „lelki preparációját” fontosabbnak tartotta.¹²⁰

A szomszédsági politikában is óvtak mindenféle kalandor irredenta vállalkozástól,¹²¹ és új nemzetiségi politikát hirdettek. Bár igazából nem tudtak megbékélni velük, mert például Pethő Sándor a környező népeket „a történelem szerencsefiainak”, „a konjunktúra népecskéinek” nevezi, akiknek „mások rakták a fészket”.¹²² Mégis, „némi önfejűséggel”¹²³ hirdették az ellentétek áthidalásának és a közös érdekek megtalálásának szükségességét, mert ezek a népek „vagy szövetségesként, vagy ellenséggként élnek egymás mellett. Harmadik lehetőség nincs.”¹²⁴ Azért pedig, hogy az együttműködés ellenálljon a „nagyobb széllelkéseknek”,¹²⁵ egy

¹¹⁷ Sigray Antal az 1935/1936-os költségvetés vitájában beszélt erről. (BÉKÉS Márton: *A legitimisták és a legitimizmus*. I. m. 234.) Kétséges, hogy az erősen katolikus, az osztrák hivatásrendi berendezkedést is méltató, arisztokrata irányítású tervezett állam mennyiben lett volna képes demokratizálódásra.

¹¹⁸ BÉKÉS Márton: *A legitimizmus és a legitimisták*. I. m. 225.

¹¹⁹ Sigray Antal 1939. augusztusi tihanyi beszédét idézi BÉKÉS Márton: *A beszület politikája*. I. m. 175.

¹²⁰ Lajos Ivánt idézi MURÁNYI Gábor: i. m. 152.

¹²¹ SZALAI Miklós: i. m. 162.

¹²² PETHŐ Sándor: *A magyar királyeszmé*. I. m. 46.

¹²³ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 327.

¹²⁴ Uo. 332.

¹²⁵ Uo. 338.

nemzetek és – főleg Magyarországon – pártok felett álló akaratra van szükség.

Az európai nagyhatalmak kegyeinek keresését Gratz Gusztáv lehetséges külpolitikai iránynak tartotta, de csupán a második legjobbnak, „és a második legjobb abszolút értelemben véve rossz”,¹²⁶ hiszen a térségi államok szembenállása a mellékük álló nagyhatalmak érdekeinek ütközését is generálhatja. Persze, a harmincas évek olasz, illetve francia–angol orientációs kísérlete nem csupán a kisantant gyengítését és a magyar igények elismeretetésének szándékát szolgálta. Övtak a német világhatalmi aspirációktól is, különben „a nagy germán tölgy árnyékában élhetjük a tormaiba esett féreg életmódját”,¹²⁷ bár tisztán látták a náci Harmadik Birodalom bukásának elkerülhetetlenségét is.

A manapság egyre inkább relativizált fehérterror idején Beniczky Ödön a „világnak leggyávább és legbornírtabb katonai diktatúrájáról”, Andrassy Gyula pedig a *Népszava* újságíróinak meggyilkolása kapcsán „fehér bolsevizmusról” beszélt.¹²⁸ Gratz Gusztáv sem kívánt hosszabb távon szolidaritást vállalni egy „gyilkosságoktól bemocskolt”¹²⁹ rendszerrel. De ugyanígy elvetették a faji és vallási megkülönböztetésen túl a fasizmust és a nemzetiszocializmust is, utóbbi importja ellen is orvossággént ajánlották a monarchikus Duna-völgyi megoldást. Az 1937. októberi körmendi kézfogón, a parlamentben, a Nemzeti Összetartás Társaskörében és a budai Zöldfa vendéglőben tartott Sigray-vacsorákon szerveződő ellenállásban Pethő Sándor szerint a „legkurucabb” magatartást képviselték, hiszen a nagynémet hódító törekvésekkel próbáltak meg szembeszállni.¹³⁰

Összességében tehát – bár inkább „utópiába hajló idealizmusnak”¹³¹ tűnt a „szív és a törvény szavára hallgató”¹³² elvi politikájuk – a legitimizmus jóval több volt, mint „kőkorszakbeli hiperlojális

¹²⁶ Uo. 335.

¹²⁷ PETHŐ Sándor: *A magyar királyság*. I. m. 75.

¹²⁸ SPEIDL Zoltán: i. m. 46–47.

¹²⁹ GECSÉNYI Lajos–SIPOS Péter: i. m. 324.

¹³⁰ BÉKES Márton: *A becsület politikája*. I. m. 274.

¹³¹ KARDOS József: *Legitimizmus*. I. m. 126.

¹³² Szentkereszthy Pálné báróné megfogalmazását idézi KARDOS József: *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*. I. m. 136.

mákonny”,¹³³ vagy egy „speciális hazai örület”.¹³⁴ Nem véletlen, hogy Hitler a Heldenplatzon elmondott, sokat emlegetett, de csupán hézagosan idézett beszédének elején a legitimisták „ügynevezett függetlenségi”,¹³⁵ a nagynémet egység útjában álló programját támadta. A különböző neveken jegyzett legitimista pártformációk közül a Keresztény Földműves és Polgári Párt 1922. évi választási programja – a rossz külpolitikai keretfeltételek miatt – még „teljesen kikapcsolta”¹³⁶ a királykérdést, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 1926. áprilisi kiáltványa már készülődött a jövőre, „amelyben újra Szent István koronájának örököse vezetheti tovább” a nemzetet.¹³⁷ Ugyanők az 1931-es választások előtt „a történelmi Magyarország népeinek állami békés együttélését és fejlődését”¹³⁸ akarták biztosítani, a Nemzeti Legitimista Néppárt 1936 nyarán a „szentistváni állameszme és a birodalmi gondolat”¹³⁹ szolgálatát vállalta. Zichy János, az Egyesült Keresztény Párt elnöke választóihoz írott, 1938. augusztusi nyílt levelében már csupán egy „szebb jövőben” remélte, hogy „az ősi magyar királyság helyreállításának alapjai”¹⁴⁰ megteremthetők lesznek. Emellett tartott ki 1943 decemberében a képviselőházban elmondott nyilatkozatában is.¹⁴¹

A két világháború közötti korszaknak tehát volt alternatívája, még ha olyan is, amely a tanulmány alcímének megfelelően a valóság és fikció határán mozgott: a „hitek, a remények, a jog és a becsület” legitimista politikája, amely „európaibb pályát jelenthetett volna az országnak”.¹⁴² A legszebb, szinte népmesei képet

¹³³ Polónyi Dezső, az Országos Habsburg-ellenes Liga képviselőjének véleményét idézi: BÉKES Márton: *A legitimizmus és a legitimisták*. I. m. 241.

¹³⁴ Gávai Gaál Jenő véleményét idézi SPEIDL Zoltán: i. m. 69.

¹³⁵ Martin REISIGL: Rede als Vollzugsmeldung an die (deutsche) Geschichte. Hitler auf dem Wiener Heldenplatz. In: Josef VON KOPPERSCHMIDT–Johannes G. PANKAU (szerk.): *Hitler, der Redner*. München, 2003. 395.

¹³⁶ GERGELY Jenő–GLATZ Ferenc–PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 54.

¹³⁷ Uo. 130.

¹³⁸ Uo. 218.

¹³⁹ Uo. 360.

¹⁴⁰ Uo. 388.

¹⁴¹ KARDOS József: *Legitimizmus*. I. m. 276.

¹⁴² Kardos József előszava. In: BÉKES Márton: *A becsület politikája*. I. m. 7–8.

mindenesetre az amúgy zsidó származású jogász, Reiner János alkotta meg a restaurációról, amikor verset írt a király hazatéréséről. Ebből megtudjuk, hogy „S ez álom s a vágy mind valóra vál’ / Fehér lován jó, hazajön a király!” Ráadásul erről a „nagyság király-madara turulszárnyakon”¹⁴³ fog hírt adni.

¹⁴³ REINER János: *Hazajön a király*. Elmondotta a Magyar Nők Szent Korona Szövetségében, 1930. március 19-én. Szerzői kiadás, Budapest, 1930. 1–4. (Kiemelések tőlem. – F. R.)